

ЕРҚЎРҒОН ЁДГОРЛИГИДА ЎРГАНИЛГАН МОДДИЙ МАНБАЛАР ТАВСИФИ

Маматов Шарофаддин

Гулистон давлат университети ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Ерқўрғон харобалари жойлашган ерда кўр тўкиб турган қадимий шаҳар Нахшаб ёки Қарши воҳасининг энг биринчи пойтахти бўлган. Ерқўрғонни икки қатор мудофаа девори қуршаб турган. Қазилмалар натижасида ушбу шаҳар биринчи девори дастлаб эрампиздан аввалги VI асрларда тикланган. Александр Македонский юришидан кейинги даврда шаҳарнинг иккинчи девори тикланган.

Калит сўзлар: ёдгорликлар, кўчманчи аҳоли, терракота қазилмалар

Милоддан аввалги III-II асрларда Ерқўрғон ўрнидаги шаҳар ривожланиб боради. Буни археологик топилмалар тасдиқлайди. Жумладан сопол буюмларнинг шакли ўзгара бошлаган. Айти пайтда бу даврда воҳада коропластика санъати вужудга кела бошлайди. Бу даврдаги ноёб терракота расмлар ва безаклар эллинка усулда ясалган. Қазилмалар мобайнида топилган момақалдирак худоси Зевс тасвири туширилган милоддан аввалги V-IV асрларга мансуб этруска гемма – инталия ҳам шу даврга оиддир. Соқолли яланғоч мавжудот ярим бурилган ҳолда чап кўлида Зевснинг ҳамроҳи – бургут қўнган асони ушлаб турган тарзда тасвирланган.¹

Кўп йиллик қазилмалар натижасида бу жойдан шаҳар ва бутун воҳа ҳукмдорининг саройи, шаҳар эҳроми, даҳма, мақбара, кулоллар, темирчилар ва бошқа маҳаллалар қолдиқлари топилди. Бу қадимий шаҳар кўпгина объектларининг ҳозирча фақат устки қатлами очилган. Бироқ остки маданий қатлам сари алоҳида қазилган қазилмалар шуни кўрсатадики, шаҳар

¹ Ртвеладзе Э. В., Буряков Ю. Ф., Сулаймонов Р. Ҳ., ва б. Қарши. Т.: Маънавият, 2006 38 б.

тузилишининг қайд этилган ушбу устки қатлами шаҳар шаклланишининг илк даврларидаёқ таркиб топганлигидан далолат беради.

Бу қадимий шаҳар аҳолисининг маданий алоқалари алоҳида эътиборга лойиқ. Ундаги меъморий ва санъат ёдгорликлари қадимий маданиятларнинг Ғарбда этруссклар ва юнонлардан бошлаб Шарқда Ҳиндистон ва Сибирга қадар кенг майдонларда ёнма-ён ривожланганлигини кўрсатади. Ерқўрғон топилмалари ёзма манбалардан маълум бўлган сўғдийларнинг кенг савдо ва дипломатик алоқалар олиб борганликлари ҳақидаги маълумотларни тасдиқладилар. Шаҳардаги илк меъморий ёдгорликлардан бири сифатида сақланиб қолган, зардуштийларнинг дафн маросимларининг ўтказиш жойи бўлиб хизмат қилган даҳма икки қаватли баланд иморат шаклида қурилиб, унинг юқорисидаги очик майдонида марҳум шаҳар зодагонларининг суяклари этидан тозаланган. Сўнг азиз устухонлар махсус жойларда сақланган. Даҳма қадимий шарқ меъморчилиги анъаналари асосида қурилган.²

Амалий санъат ашёлари, жумладан, қадимий муҳрлар – қимматбаҳо тошларга ишланган тасвир сюжетлари Нахшаб аҳолисининг кенг маданий алоқаларидан далолат беради. Эрамиздан аввалги V асрлардаги этрусскларга хос бўлган бундай муҳрлардан бирида Зевснинг бургут тутиб турган бўй-басти гавдвлантирилган. Яна бир ноёб тошда фил миниб олган Кушон ҳукмдори тасвирланган (Кушон империяси қадимда Сурхондарё водийсидан Жанубий Ҳиндистон ва Кошғарга қадар чўзилиб кетган эди).

Ерқўрғоннинг қайси санадан Қарши воҳасининг илк марказий пойтахти ҳисоблана бошлагани алоҳида масаладир. Қашқадарё экспедициясининг илк

² Сулейманов Р.Х. Даҳма Еркургана ОНУ 1989 №11 41-45 бет

қазилма ишлари натижасида аниқландики, шаҳарнинг ички девори милоддан аввалги VI асрларда тикланган Узунлиги 0,5 метрли тўғри бурчакли хом гиштдан девор тиклаш ана шу даврларга хос хусусият эди. Бу деворга туташ қатламлардан эрамиздан аввалги I минг йилликларга мансуб сопол идишлар топилди. Бироқ бу қадимий шаҳар ҳудудида қурилган алоҳида қазилмалардаги текширувлар шундан далолат берадики, бу девор тикланишидан анча аввал – илк темир даврида ҳам бу ерда деҳқон жамоалари яшаган, Ўрта Осиёнинг бу ўтроқ аҳолиси сопол идишларни қулолчилик чарҳида эмас, балки қўлда ясаган, пиширишдан олдин улардаги учбурчак, зигзаг ва занжирли безак қаторларини қизил ҳамда жигарранг бўёқлар билан жиллолашган. Пиширилгандан сўнг бу идишлар жуда чиройли кўриниш олган. Бундай турдаги идишлар Сўғдиёна ҳудудининг Самарқанд воҳаси ва қадимги Кешдан ҳам топилган бўлиб, одатда улар эрамиздан аввалги IX-VII асрларга тўғри келади.³ Ерқўрғон милоддан аввалги IX-VIII асрларда мустаҳкам қалъа сифатида шаклланган. Шаҳристондан топилган бу даврга оид буюмлар асосан сополдан ясалган пиёла, кўза ва қозон каби идишлар бўлиб, бу идишларда кескин фарқлар кузатилмайди. Милоддан аввалги III асрнинг биринчи ярмида Сўғд давлати Александр Македонский қўшинларига жиддий қаршилик кўрсатганига қарамай, эллинларнинг Салавка ва Грек-Бактрия давлатлари таркибига киради ва шу сабабли унинг модий маданияти, шаҳарсозлиги ва санъатида эллинизм андозалари таъсири сезилади.

Антик даврда бу ҳудуддаги демографик ва маданий вазият шаҳарнинг кўпайиши, қўшни вилоятлар билан яқин алоқалар, ўтроқ ва кўчманчи аҳолининг аралаш ҳолда яшашига боғлиқ бўлган.

³ Сулаймонов Р.Ҳ. Нахшаб – унутилган тамаддун сирлари. Т.: «Маънавият». 2004. 12-13 б.

Ерқўрғондан топилган сопол ҳайкалчаларнинг катта коллекцияси қадимги сўғдликларнинг гўзаллик ҳақидаги идеали ҳамда Сўғдиёна пантеонининг бойлигидан далолат беради. Милоднинг биринчи минг йиллигида аёл маъбудалар образи қават-қават бурмали, белдан анча баландда боғланган эллинча кўйлақда ҳамда кўллари Нахшаб ҳайкалчаларига хос бўлган тарзда: ўнг кўл кўкрак остида, чап кўл қорин устида турган ҳолатда тасвирланган. Бу турдаги кийим Бактрия, Марғиёна, Сўғднинг антик аслзода аёллари образларида кенг тарқалган бўлиб, улар мумтоз грекча кийим – хитондан нусха олиб ишланган.

Ерқўрғон терракоталарининг иккинчи услубий йўналишида маҳаллийлаштирилган аёл маъбудалар ёйиқ бармоқларини кўкраги остига кўйган ҳолда тасвирланган. Кенг кўйлақ елпиғичсимон шаклдаги қисмлардан иборат бўлиб, у кўйлақ бурмаларини ифодалайди. Бу кўчманчиларнинг этаги кенг от миниб юришга қулай кийимидир. Бўйламасига бурмалари кўнғироқ шаклида пастга томон кенгайиб борувчи кийим тасвири чўл тош ёдгорликлари, шунингдек, Сурх-Кўтала ва Шотерак, Саксонохур, Холчаён, Далварзинтепа, Мирзақултепа терракота ҳайкалчаларига хос.

Ўрта Осиё деҳқончилик маданиятининг бронза давридан тортиб то ўрта асрларгача бўлган археологик ёдгорликларида қурбақа тасвири учраб туради. Тупроқ ва сув кучларининг рамзи - илон Ўрта Осиё диний маросимлари ва тасвирий санъатида мавжуд бўлган. Ерқўрғондан топилган пакана бўйли, гротеск услубида шишиб чиққан қорин, каттакон бош ва эчкисимон қулоқларга эга бўлган Силен тасвири юнон мифологиясидаги сув унсурининг қуйи мартабали илоҳидир.

Ерқўрғондаги қадимги ибодатхонадан топилган бир археологик мазкур обидани бунёд этган аждодларимизга қурбақа билан алоқадор эътиқодий

қарашлар ҳам маълум бўлганлигини тасдиқлайди. Бу – қурбақа шаклидаги кичик тумор бўлиб, милоддан кейинги биринчи минг йилликнинг иккинчи чорагига оидлиги аниқланган. Тумор ўзининг кўриниши бўйича Сополлитепадан топилган қурбақа шаклидаги сопол буюмга ўхшашлигига асосланган профессор Р.Сулаймонов қурбақани осмон сувлари ва ёмғир тимсоли сифатида тимсоллаштириш бронза даври деҳқончилик маданияти анъаналарига бориб тақалишини аниқлади. Ерқўрғонликлар йил серёғин келсин ва сув мўл бўлсин деган ниятда қурбақа шаклидаги туморларни тақиб юришган. Археолог Ф.Петрининг аниқлашича, қурбақа шаклидаги туморлар қадимги Мисрнинг XXVI сулола даврига мансуб ёдгорликларида кўп учраб экан.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии // Археология СССР. М. Наука., 1985., стр. 178-203
2. Кабанов С. Археологическим разведкам в Шахрисабзском оазисе. // Известия АН УзССР. 1951. вып.6. стр. 61-68.
3. Усманова З.И. К вопросу о ранней античной керамике древней области Кеш. // ИМКУ.вып. 10. Т. ФАН. 1973. стр. 53-44
4. Дуке Х. Чиракчинское поселение. // ИМКУ. Вып. 17. Т. 1987. стр. 19-27
5. Уша жойда с. 28
6. Шевяков А.И. “Охота Александра” и её географическая локализация. Қадимги Қарши, Ўрта Осиё Шаҳарсозлиги ва маданияти тарихи. Қарши : Насаф, 1999.21-бет
7. Вайнберг Б.И. Левина Л.М.- Чирикрабатская культура. Низовья Сирдарьи в древности М: Наука 1993 133 бет.
8. Зимин Л.А. Нахшаб. Несеф, Карши-из истории и древности Т.1927 197-бет
9. Сагдуллаев А.С. Древне согдийские памятники.// АО – 1978, М., 1979, с. 560; Сагдуллаев А.С. Поселения раннежелезного века в бассейне Кашкадарьи . // СА. 1984, №3, с. 154-158.
10. Сагдуллаев А.С. Особенности оседлого в Южном Согде в эпоху античности // Городская культура Бактрии-Тохаристана и Согда

- (античность – раннее средневековье) (материалы советско - французского коллоквиума, Самарканд, 1986 . Т., 1987, с.131 - 134)
11. Сагдуллаев А.С. Древние пути на юге Узбекистана // ОНУ 1981., №7, с.33 – 38.
 12. Дресвянская Г.Я. Южносогдийские трассы Великого шелкового пути // Формирование и развитие трасс Великого шелкового пути в древности и средневековье. Симпозиум ЮНЕСКО. Тез.док.. Самарканд – Ташкент, 1990. с.56 – 58.
 13. Н.П. Столярова Орнаментация глазурованной керамики IX начало XIII вв. Кашкадарьи. 1990.
 14. Лушпенко О.Н. К истории изучения поселений раннежелезного века долины Кашкадарьи // Древняя и средневековая археология Средней Азии. Т., Фан, 1990, с. 26.
 15. Nazarov, O. R., & Nematov, R. A. O. (2020). FROM THE HISTORY OF UZBEKISTAN'S COOPERATION WITH UNESCO. *Bulletin of Gulistan State University*, 2020(4), 45-49.
 16. Ochilov, I. (2023). IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN FORMING THINKING AND SKILLS IN HISTORY LESSONS. *Science and innovation*, 2(B4), 481-484.
 17. Ньматов, Р. (2023). Илк ўрта асрлар Хоразм тарихшунослигининг бугунги ҳолати. *Марказий Осиё тарихи ва маданияти*, 1(1), 122-125.